

BOOK REVIEW

Mariyana Piskova

South-West University "Neofit Rilski", Bulgaria

[piskova@gmail.com]

The History of Cinema once Again Encountered its Captivating Narrator

Abstract: *The latest book by the renowned film historian Petar Kardzhilov brings together eight independent studies on the early steps of Bulgarian cinema. The chronological scope of the narrative is limited to the period between the two World Wars, while the thematic framework covers film history from the establishment of the foundational joint-stock company Luna in 1919 to the arrival of cinema in Bulgarian villages. The official history of film institutions is interwoven and enriched with personalities and human destinies of unknown, forgotten, or even overlooked pioneers – trailblazers whose contributions and rightful place belong to the biography of early Bulgarian cinema.*

The book presents the emergence of film schools, as well as Bulgarian feature films produced between 1921 and 1923, and examines the activities of early film institutions in Bulgaria, including associations of film distributors, cinema operators, and cinema owners. For the first time, previously unknown data about Bulgarian films and their creators from the 1920s and 1930s are made public. Attention is also given to the activities of the film departments of the Ministry of Agriculture and the General Directorate of Public Health.

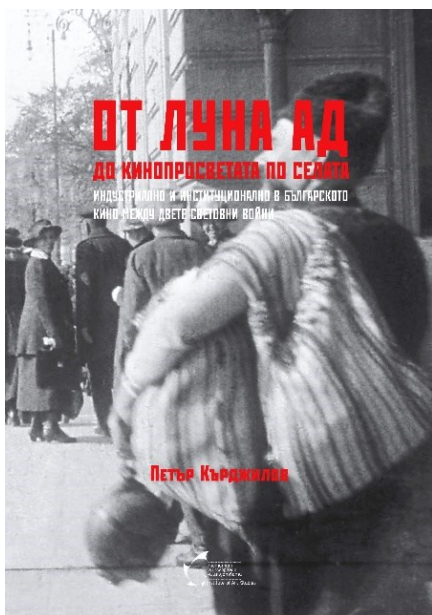
Keywords: *history of early cinema in Bulgaria; institutionalization of cinema in Bulgaria; Bulgarian cinema between the two World Wars; joint-stock company Luna.*

Марияна Пискова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Историята на киното отново среща своя сладкодумен разказвач

Кърджилков, Петър „От Луна АД до кинопросветата по селата. Индустриално и институционално в българското кино между двете световни войни“. София: Институт за изследване на изкуствата, 2025, 408 стр.

Името на Петър Кърджилков е добре известно не само на изследователите и експертите в областта на киноисторията, но и на всички, които проявяват интерес към миналото на българското кино. След неговите многобройни публикации и дългогодишни проучвания, отличаващи се с изключителна прецизност и задълбоченост, сякаш не са останали бели полета в българската киноистория¹. Но, с всяка следваща книга и с всеки нов текст, Петър Кърджилков отново и отново доказва, че киноисторията е неизчерпаема и безкрайна, че ви-

наги има нещо ново, което той може да разкаже, че наглед познати и изследвани теми могат да бъдат осветлени още по-дълбоко, в детайли, с неочаквани и неизвестни до днес подробности. В новата си книга авторът избира периода между двете световни войни – 20-те и 30-те години на миналия век. Неговият увлекателен разказ превежда читателя през зараждащите се институции, свързани с киното в посочените времеви граници, но Петър Кърджилков остава верен на себе си и на своя отличаващ го изследователски подход и отново поставя в центъра на изследването си човека. Официалната история на киноинституциите е преплетена и изпъстрена с човешки съдби на неизвестни, позабравени и дори пропуснати от

¹Петър Кърджилков е автор на 24 книги, голяма част от които по история на българското кино. Сред тях са: *Петър Кърджилков* „Светлопис за Илинден“. София, „Титра“, 2009, 174 стр. *Петър Кърджилков*, Загадките на филма „Балканската война“. София, ИК „Титра“, 2006, 328 стр.; *Петър Кърджилков*, Филмът „Балканската война“ в историята на българското кино. София, Институт за изследване на изкуствата при БАН, 2011, *Петър Кърджилков*, „Озарения в полите на Витоша. Летопис на ранното кино в София (1896 – 1915)“. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016, 608 стр.; *Петър Кърджилков*, Загадките и времената на „Българан е галант“. Кога, от кого, къде, как и защо е заснет първият български игрален филм? Какво знаем за него? София: Издателство на БАН „Проф.Марин Дринов“, 2017, 737 стр.; *Петър Кърджилков, Ирина Китова, Зорница Кръстева* Летопис на нямото кино в София (1896 –1933), София Културен център G8, 2022, 238 стр.

киноисторията първопроходци, пионери, със свой принос и място в биографията на ранното българско кино.

Първата студия хвърля светлина върху най-ранните институции – Съюз на българските филмодавци, Акционерно дружество „Луна“ (София) и първите киношколи у нас. Тяхната поява и първи стъпки в развитието им се проследяват в контекста на настъпилото общо оживление в киното в София и в България от 1921 г., а като надежден източник на информация от и за това време се използват новопоявилите се тогава немалко специализирани периодични издания, посветени на киното. С присъщата си изчерпателност и задълбоченост в проучването и издирването на максимален брой различни източници, Петър Кърджилов успява да възстанови картината на ранните киношколи: уточнява имената на участниците в обучението в тях, конкретните програми на обучение и лекторите, представя ръководителите на школите и успява да превърне читателите в свидетели и дори съвременници на събитията. Прецизира всеки детайл и щрих от биографията на Акционерно дружество „Луна“. Вписва тази толкова значима за ранното българско кино институция в историческия контекст, разкрива протекционистичните връзки с правителството на БЗНС, обхваща кинопродукцията ѝ. Представа основаната от дружеството киношкола, ръководена от един от първите у нас руски киноактьори, сценаристи и кинорежисьори – белоемигранта Николай Ларин. Отделя специално внимание и на Шарл Кенке, чието име се свързва с 4 български игрални филма, а вероятно и с хроникално-документалните филми на „Луна“.

Непосредствено свързана с първата студия е следващата я, посветена на българските игрални филми от 1921 до 1923 г. Тук отново откриваме почерка на прецизния изследовател, познаващ всяка най-малка подробност, разкриващ противоречивите източници и произнасящ верните и обосновани отговори на въпросите с много неизвестни. В истинския лабиринт от различни източници с противоречиви и често напълно отричащи се твърдения, единствено експерт и познавач на историята на киното като Петър Кърджилов може да изведе читателите към най-вероятния отговор на поредната загадка. На професионален анализ са подложени филмите: „Лиляна“, „Дяволът в София“, „Виновна ли е?“, „Бай Ганьо“, „Военни действия в мирно време“, „Под старото небе“ и „Момина скала“. В пъзела, който Петър Кърджилов подрежда с вещина за тях, намират място данни не само за създателите, актьорите, но и

за състоялите се или несъстоялите се прожекции, както и по-сетнешната съдба на филмите.

В самостоятелна студия под надслов „Организации и институции“ авторът повежда читателите по трудния път на българското кино в този ранен период, когато ясно личи липсата на разбиране и подкрепа от страна на държавата. В нея са събрани историите на учредяване и дейността на Съюза на българските филмодавци (разпространители, 1921 г.), Съюза на българските кинопритежатели (1924), Съюза на Кинооператорите в България (5 декември 1920 г.), обединил прожектиращите филми в киносалоните и ликвидиран през 1944 г. от „народната власт“. Тук намира място и кооперацията за доставка на филми и кинематографически апарати „Кино-филм“, както и двата конгреса на кинопритежателите в България, свикани на 1 ноември 1924 г. и на 22 септември 1927 г.

Четвъртата студия, озаглавена „Нови данни за стари филми и техните създатели“ е истински приносна нова страница в българската киноистория. Откритите от автора в Българската национална филмотека две машинописни странички за Йохан Розев (Йохан Розенблат) дават само началото, което той доразвива в подробен и бърз разказ за този, недобре познат дори и от професионалните биографи на българското кино, истински пионер в киното. Петър Кърджилев увлекателно представя процеса на създаване на филма „Винна ли е?“ от Николай Ларин в АД „Луна“. Допълва с историята около игралния филм „В ноктите на пророка“. Талантът на убедителния разказвач се проявява във възстановяването както на историята на този филм, така и на всички подробности, свързани с участниците. Четири запазени кадъра са достатъчно визуално свидетелство, за да се потвърди участието на Иван Касабов. А чрез мемоарите на Васил Гендов, както и всички данни от специализирания печат биографията на филма се дообогатява с информация за оператора Валтер Андерс, за продуцента, а също и за самия сюжет и съдбата на филма. Любопитни щрихи към създаването на непрожектирания и незапазен филм „В ноктите на порока“ добавя в разказа си Петър Кърджилев във връзка с вътрешните (студийни) снимки на филма.

Отделено е внимание и на филмирането на разрушителното Чирпанско земетресение през април 1928 г. Тук надделява хипотезата, че то е заснето по-скоро от Йохан Розенблат и Валтер Андерс и е включено в кинопрегледа „Патé журнал“. Петър Кърджилев привежда доказателства чрез запазените кадри от архива на „Pathé

News“ (днес известен като „British Pathé“), които вече са дигитализирани и достъпни онлайн.

Запазеното кратко животоописание на Розенблат води разказа и към снимането на филмите: „Нежност“ на италианската фирма „Минерва филм“ (1929 г.), „Майка“ – продукция на „Неро филм“ в Париж (1930), снимания през 1931 г. в България (но незавършен) битов филм „Бъдни вечер“ със Стефан Пейчев, Нина Стойчева и Атанас Христов, а през 1933 г. и на филма „Момичето на природата“². Последният филм е сред многото, чиито следи се губят. Въпреки гръмкото му рекламиране като първи български битов и 100% говорещ и музикален тонфилм, аргументите на Петър Кърджилов, че Христо Константинов не е разполагал с техника за заснемане на тонфилм разколебават силно и поставят под въпрос този обявен факт.

Още няколко филма, вписани в кратката биографична справка на Розентал, са подложени на експертния анализ на Петър Кърджилов: „Кадиш“ (1934 г.) – антихитлеристки със сюжет, свързан с гоненията на евреите; културният филм „Сто дни из Африка“ (1935 г.), „Синята Адриатика“; „Червеният ездач“ (1936 г.); „Симфонията на Рила“ (1937 г.) с участието на хор „Гусла“ и музика на Панчо Владигеров или „Великата Рилска пустиня“ (1938 г.) – 600 метра „културен“ филм.³

Розентал е режисьор в „Патé журнал“ до 1940 г. включително. Завръща се в България и до 1960 г. е режисьор в Студия за научно-популярни филми.

Петата самостоятелна студия е фокусирана върху филма „Великата Рилска пустиня“ (1938), споменаван още и като „Симфонията на Рила“, „Рилската симфония“, „Рилски манастир“ и „Българската светиня – Рилският манастир“. Разказът започва с обсъждането на филма на 1 септември 1939 г. по силата на заповед на Министерството на народното просвещение. Комисията, в състава на която влизат завеждащият службата по кината при министерството, председателят на българския писателски съюз и уредникът на Народния етнографски музей, има за задача да присъства на прожектирането на филма „Симфонията на Рила“, продукция на

² За този филм Йохан Розенблат и Хр. Константинов имат официално удостоверение от Министерството на народното просвещение, с което им се разрешава да снимат на филм различни изгледи с исторически, с битов и културен характер от България.

³ В различните източници този филм има различни заглавия.

Йохан Розев. В открития от Петър Кърджиков в Централния държавен архив протокол от обсъждането е отразено заключението, че филмът е сравнително добре замислен, режисиран и изпълнен и заслужава да бъдат откупени копия, които да служат като отлична пропаганда на българската природа и българската култура.

Петър Кърджиков вплита в разказа си също и предисторията на филма „Симфонията на Рила“, въвежда името на австрийския кинооператор и режисьор Ханс Тайер. Проследява неговия жизнен път, познанството му с Йохан Розев и общия им филм „Синият ядран“ („Синята Адриатика“). Добавя справка и за художник-фотографа Пенчо Балкански, който според Йохан Розев е участвал в създаването на културния филм „Симфонията на Рила“.

Заедно с историята на филма, предава атмосферата на снимането, съвременните разкази за природата, за Рилския манастир, Хрельовата кула. Описани са монашеските килии, величествената планина, както и неуспешният опит да се заснемат мощите на Свети Иван Рилски.

На подробен анализ са подложени и авторите на текстове за филма „Великата Рилска пустиня“ в периодични издания и тук, благодарение на детайлното проучване на източниците, Петър Кърджиков достига до правдоподобна хипотеза, че всъщност авторът е един, подписвал се с псевдоними.

Картината, представяща създаването на филма, известен и като „Симфонията на Рила“ и като „Великата Рилска пустиня“, завършва с уточненията, че филмът не е прожектиран в София, но е показван в Пловдив през април 1941 г. Като частна продукция не е откупен от Министерството на народното просвещение, а по-нататък следите на филма се губят.

Шестата студия е посветена на фирмата „Паисий филм“ и нейните киношколи. Основава се както на архивни извори от фонда на Министерството на народното просвещение и от Българската национална филмотека, така и на публикации в периодичния печат и мемоарни извори. Специално място е отделено на Васил Пошев – режисьор на „Най-вярната стража“, но същевременно и създател на няколко филмови школи, както и един от основателите на филмовата кооперация „Български кооперативен филм“ и на Съюза на българските филмови дейци. Името му се свързва дори и с идеята за създаване на киноархив.

Веднага след регистрирането на „Паисий филм“, през април 1928 г. започва работата по филма „Най-вярната стража“. Филмът

получава „цензурна карта“ на 1 април 1929 г. и за първи път е прожектиран на 17 април 1929 г. пред публиката в кино „Сан Стефано“. За лошата операторска работа са набедени роденият през 1898 г. и живеещ в България хърватин (австриец) Франц Роберт Вут и руснакът Владимир Термен (заснел ръчениците и хората и няколко сцени от диалозите)... И за режисьора Васил Пошев не е спестена негативната оценка, че е самоук. Филмът е сниман направо върху позитив, финансиран е само от таксите на киношколите и всъщност не е откупен от Министерството на народното просвещение.

В студията са разказани също така и историите на документалните филми на „Паисий филм“: „Столичната пожарна команда“ (1928), „Мис България“ (1930) и „Търново – старопрестолен град“ (1933). Прелюбопитни са историите около самия конкурс за красота, сладкодумно разказани от Петър Кърджилов.

Изключително ценни са поместените програми на киношколите на „Паисий филм“, данните за лекторите, сред които са проф. Николай Райнов с тема на лекцията „История на изкуството“, народният артист проф. Владимир Трендафилов – „Дикция, художествено четене, декламация“, заслужилата артистка Надя Костова, режисьорът Васил Пошев – „Игрална техника, постановка, логика на преживяването, филмов сценарий, стилове, костюми“. Петко Чирпанлиев – „Моторно дело, автомобилизъм и спорт“, Минко Балкански – „Кино-снимачна техника“, Ал Джое (обозначен като негър, хореограф) – „Джазови танци“ и Аспарух Лешников – „Гласова постановка“.

В заключение на проследената близо 20-годишна история на „Паисий филм“ (от 1928 до 1947), оценката е категорична и напълно основателна, че макар и създадените в нея филми да не оставят ярка диря в историята на българското кино, те са неделима част от тази история, а киношколите години наред задоволяват нуждите от кинообразование в България.

Последните **две студии** са посветени на дейността на Министерството на земеделието и Главната дирекция на народното здраве, свързана с киното.

Филми, които популяризират земеделието и неговите модерни форми в България се появяват едва през 20-те години на 20 век. Първоначално те са дело на специално назначени кореспонденти на „Патé журнал“ или на чуждестранни кинооператори и благодарение на тогавашната преса Петър Кърджилов установява

как са били разпространявани тези филми и каква е била зрителската аудитория. В резултат на засиления интерес, към пътуващия кинематограф са отправяни покани за нови посещения. По това време някои от селскостопанските филми са прожектирани и в чужбина в седмични кинопрегледи. И обратно – чуждестранни селскостопански филми се прожектират в България. Разпространението е осъществявано най-добре от Общия съюз на българските земеделски кооперации. Този съюз също продуцира – поръчва, заплаща направата на нови научнопопулярни и документални филми, най-често заснемани от Минко Балкански. Част от тях са запазени в Българската национална филмотека. Специално внимание авторът отделя на заслугите на Васил Бакърджиев и Симеон Симеонов. Представят се данни както за документалните, така и за игралните филми „на кооперативна тематика“.

Заслужено място в студията се отделя и на усилията на Министерството на земеделието за провежданата филмова стопанска и културна пропаганда из селата, както и на обектите в кинопрегледите на Фондация „Българско дело“.

И накрая са филмите на Главната дирекция на народното здраве, дейността на службата за „филмова пропаганда“ към дирекцията и на филмовата лаборатория за производство на здравно-възпитателни и научни филми. Отличени са тримата създатели на филмите на Главната дирекция – режисьорът Васил Бакърджиев, операторът Симеон Симеонов и сценаристът д-р Захари Захариев. Особено любопитно и пространно е представен първият трикфилм в България „Пакостници“, чийто художник е Стоян Венев, а оператор Васил Бакърджиев.

Разказът в обединените осем студии за българското кино между двете световни войни е поредният принос на Петър Кърджилев в прочита на киноисторията. Голяма част от ранните филми не са запазени. За тях има повече неизвестни, отколкото доказани факти, но Петър Кърджилев като истински детектив търси и установява най-верните и възможни отговори на загадките.

Верен на своя талант, авторът поддържа жив интереса от първия до последния ред на книгата и води читателя по нишките на увлекателно разказаните киноистории, поставя го в ролята на откривател на загадките. Привежда мемоарни свидетелства (публикувани или от архивите), някои от които противоречиви, други избледнели и отдалечени от събитията, за които разказват. Но тук също се проявява професионализмът на Петър Кърджилев, който

представя спомените критично, съпоставяйки ги с други извори, с данни от тогавашната преса и накрая се произнася като експерт и следовател, който аргументира и обосновава най-правдоподобната версия.

С привеждането на множество архивни текстове от времето на описваните събития авторът ни прави още по-близки съвременници. Запазва езика и духа на времето, но, от друга страна, където е необходимо, осъвременява разказа и го прецизира до най-малката подробност, превръща го в достоверен, автентичен откъс от историята на киното.

Характерната за Петър Кърджилев научна етичност се проявява и в настоящата книга. Благодарение на добрата осведоменост, но и на уважението към всичко, което е установено и написано преди него, той добросъвестно цитира всеки автор, който е открил и оповестил един или друг биографичен шрих от историята на киното.

С нови имена, факти, взаимовръзки между тях, с нови извори и задълбочен и прецизен анализ, книгата дава отговори, буди размисли и същевременно поставя нови въпроси. А нейният автор без съмнение печели отново доверието на читателите като прецизен и задълбочен изследовател, с присъщата си научна етика и коректност, с таланта си на вдъхновен и обграден от музите писател и сладкодумен разказвач на киноистории.

В ръцете ни е вече поредното ценно, дълбоко, критично и много професионално изследване на историята на ранното българско кино, четивно и сладкодумно като приказка и същевременно с тежестта на научен академичен труд.